

K charakteru, rozsahu a zaměření československého vývozu v meziválečném období[#]

Aleš Skřivan^{*}

Konec první světové války a vznik Československa přirozeně vytvořily zcela nové podmínky pro další ekonomický vývoj českých zemí, Slovenska a Podkarpatské Rusi. Československá vláda musela bez odkladu řešit řadu problémů a důležitých úkolů, které často souvisely s přechodem z válečného hospodářství na mírové podmínky a také se skutečností, že logicky došlo k redukci dosavadních ekonomických vazeb s dalšími oblastmi bývalé monarchie. Už v roce 1918 bylo zřejmé, že v hospodářství nového státu bude hrát významnou roli zahraniční obchod.¹ S ohledem na relativně omezený vnitřní trh, který byl podstatně menší než rakousko-uherský, a na aktuální výrobní kapacity, byly československé průmyslové podniky často nuceny hledat odbytiště v zahraničí.² V rámci možností se logicky především snažily udržet dosavadní pozici na trzích nástupnických států. Pronikání do nástupnických států však bylo velmi obtížné, mimo jiné v důsledku působení ochranné celní bariéry, kterou si tyto země kolem sebe brzy vybudovaly. Rovněž představy o brzké ekonomické integraci nástupnických zemí, například o vytvoření celní unie, se s ohledem na politické a další okolnosti nepodařilo realizovat. Po vytvoření Československa se samozřejmě neobjevily nové problémy pouze na straně vývozu, ale také na straně dovozu. V první řadě se projevila určitá závislost Československa na dovozech surovin, například pro textilní průmysl nebo hutní výrobu (železná ruda). Jedním z prostředků, který měl usnadnit obchod s ostatními státy a napomoci při zajištění potřebných dovozů, bylo uzavírání kompenzačních smluv.³

Výchozí exportní pozice Československa byla poněkud kontroverzní. Československo zdědilo podstatnou část průmyslového potenciálu Rakousko-Uherska,⁴ České

[#] Studie je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

^{*} PhDr. Ing. Aleš Skřivan, Ph.D. – odborný asistent; Katedra hospodářských dějin Národohospodářské fakulty Vysoké školy ekonomické v Praze.

¹ Charakter a postavení vývozu a dovozu z/do českých zemí v období Rakousko-Uherska srov. Jakubec, I. – Jindra, Z. (2006): *Dějiny hospodářství českých zemí, od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha, 2006, s. 311–315.

² K problému nerovnováhy mezi produkčními kapacitami československého průmyslu a absorpčními možnostmi domácího trhu podrobněji viz Jančík, D. – Kubů, E. (1999): *Zahraniční obchod – aktivní či pasivní činitel zahraniční politiky? (Srovnání československého a německého přístupu ve vzájemných vztazích)*, In *Československo 1918–1938, Osudy demokracie ve střední Evropě*, I. díl, uspořádali Valenta, J. – Voráček, E. – Harna, J., Praha, 1999, s. 310.

³ Kompenzační smlouvy byly postupně nahrazeny smlouvami kontingentními a později běžnými obchodními smlouvami, které obvykle obsahovaly doložku nejvyšších výhod. Lacina, V. (1997): *Zahraniční obchod v letech první Československé republiky*, In *Český časopis historický*, ročník 95/1997, č. 1, s. 111; Chylík, J. (1948), *Přehled vývoje světového obchodu*, Praha, 1948, s. 42.

⁴ Jednotlivé odhady se liší a většinou se pohybují v pásmu 60–75 %. Průcha, V. a kolektiv (2004): *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. díl – období 1918–1945, Brno, 2004, s. 45. Srov. Lacina, V.: *Zahraniční obchod*, s. 110 a Jančík, D. – Kubů, E., *Zahraniční obchod*, s. 310.

země patřily k průmyslově nejvyspělejším oblastem Rakousko-Uherska a vykazovaly vyšší exportní výkonnost v přepočtu na obyvatele ve srovnání s většinou zbytku monarchie.⁵ Ve prospěch českých zemí mluvila mimo jiné úroveň všeobecného vzdělání a nízká míra negramotnosti.⁶ Na druhé straně souhrnné ukazatele za celé Československo nebyly, po zahrnutí zaostalejšího Slovenska a Podkarpatské Rusi, již tak příznivé. V jistém ohledu Československo vykazovalo podobnou disparitu mezi západní a východní částí země jako Rakousko-Uhersko. Československo také v podstatě zdědilo některé „exportní nevýhody“ po Rakousko-Uhersku, například obecně slabé přímé vazby s cílovými trhy, s čímž souviselo časté využívání zprostředkovatelských služeb. Případnou exportní expanzi Československa na vzdálenější trhy zjevně komplikovala jeho vnitrozemská poloha a závislost na využívání cizích přístavů. Negativně působila také rostoucí konkurence na světovém trhu. Navíc museli českoslovenští exportéři především na vzdálenějších trzích čelit určité nedůvěře k „neproověřenému“ zboží označenému „Made in Czechoslovakia“.

Prakticky ihned po vzniku republiky byla zavedena poměrně přísná regulace zahraničního obchodu, která v některých ohledech navázala na opatření z doby první světové války. Nutno poznamenat, že Československo nebylo v tomto směru evropskou výjimkou. Řada dalších evropských zemí postupovala podobným způsobem. Stát usiloval zejména o zajištění dovozů surovin, paliv a potravin, které na domácím trhu chyběly. Dalším logickým cílem byla realizace dostatečného objemu vývozu, který by přinesl devizy potřebné primárně právě k hrazení dovozů. Kromě cel patřilo k nejdůležitějším nástrojům regulace zahraničního obchodu povolovací řízení, které bylo z větší části svěřeno Československé vývozní a dovozní komisi.⁷ Pravomoci a působnost komise, která kontrolovala jednotlivé dovozní a vývozní operace, byly velmi široké, některé komodity však byly z její působnosti vyňaty. Například zahraniční obchod se zbožím státního monopolu kontrolovalo ministerstvo financí a zahraniční obchod s uhlím ministerstvo veřejných prací.⁸ Československá vláda se soustředila především na kontrolu vývozu těch nejatraktivnějších komodit, jako byly cukr, líh a uhlí. Nejvyšší příjmy plynuly do státní pokladny v prvních poválečných letech z vývozu cukru.⁹ Likvidace povolovacího řízení probíhala postupně. V oblasti vývozu bylo povolovací řízení z větší části odstraněno na podzim 1921, v oblasti dovozu až v polovině 20. let.¹⁰ Povolovací řízení mělo kontroverzní charakter – na jedné straně bylo asi nutným krokem, na straně druhé faktorem, který zjevně redukoval celkové československé vývozní možnosti.

5 Pozice českých zemí v hospodářství Rakousko-Uherska podrobněji viz Jindra, Z. (1998): *Výchozí ekonomické pozice Československa. Odhady národního jmění, důchodu a hrubého národního produktu Rakousko-Uherska a českých zemí před 1. světovou válkou*, In *Střední a východní Evropa v krizi XX. století*, K 70. narozeninám Zdeňka Sládka, Praha, 1998, s. 183–202; Lacina, V. (1990): *Hospodářství českých zemí 1880–1914*, Praha, 1990; Prokš, P. (2001): *Pozice českého kapitálu v Rakousko-Uhersku v letech 1890–1914*, In *Studie k moderním dějinám, Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny*, uspořádali Harna, J – Prokš, P., Praha, 2001, s. 51–78.

6 V roce 1910 byla v habsburské monarchii průměrná míra negramotnosti 16,52 %. Daleko nejnižší byla mezi Čechy (2,34 %) a Němci (2,19 %) z českých zemí. Urbanitsch, P. (1980): *Die Deutschen in Österreich. Statistisch-deskriptiver Überblick*; In *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. III., Die Völker des Reiches (Wien 1980), I. Teilband, s. 77.

7 Československá vývozní a dovozní komise byla vytvořena už v listopadu 1918. Klimecký, V. (1968): *Řízené hospodářství v Československu do roku 1939*, II. část – Řízené hospodářství v období 1918–1923, Praha, 1968, s. 68.

8 Klimecký, V.: *Řízené hospodářství*, s. 68.

9 Podrobnosti viz *Hospodářská politika čs. průmyslu v letech 1918–1928*, Praha 1928, str. XLIII. Již v roce 1918 vznikla Československá cukerní komise, která dohlížela na vývoz cukru. K činnosti Československé cukerní komise podrobněji viz Klimecký, V.: *Řízené hospodářství*, s. 54–55. Teritoriální zaměření československého vývozu cukru *Statistická příručka republiky Československé*, II., Státní úřad statistický, Praha, 1925, s. 630.

10 Bliže viz *Hospodářská politika*, s. XLII–LVIII a *Deset let Československé republiky*, sv. II, Praha, 1928, s. 154–209.

Výraznou osobností, od které se očekávalo, že se bude zásadním způsobem podílet na formování základního rámce zahraničního obchodu Československa, byl Rudolf Hotowetz. Koncem roku 1918 byl Hotowetz jmenován předsedou Československé vývozní a dovozní komise, v polovině roku 1920 stanul v čele nového Úřadu pro zahraniční obchod a v září téhož roku se stal ministrem obchodu. Po vzniku Československa Hotowetz podporoval vizi úzké ekonomické spolupráce mezi nástupnickými státy včetně vytvoření celní unie.¹¹ Jak již bylo řečeno, myšlenka celní unie byla zavržena především z politických důvodů, kdy převážily obavy, že podobné projekty by v jistém ohledu mohly omezit nezávislost Československa.¹² Hotowetz odmítal protekcionistickou strategii a dával přednost nízkým dovozním cům s tím, že Československo na základě příslušných obchodních dohod získá reciprocně v ostatních zemích výhodu nízkých cel pro své exportéry. Skutečný vývoj se však výrazně lišil od Hotowetzovy koncepce. Hotowetzova představa celní politiky, která by logicky vyhovovala především exportérům, obecně podnikům lehkého průmyslu, nezískala rozhodující podporu. V praxi se tak Československo – podobně jako ostatní nástupnické státy – přiklonilo spíše k protekcionistické strategii, která v prvních poválečných letech nalézala podporu především u představitelů těžkého průmyslu.¹³ V dlouhodobém horizontu se tento přístup spíše jevil jako krok nesprávným směrem, který měl negativní dopad na náš vývoz. Na druhé straně si je nutné uvědomit, že tato „chybná strategie“ byla bohužel v podstatě logickým důsledkem aktuálních politicko-ekonomických okolností, v neposlední řadě tlaku zástupců vlivných ekonomických kruhů na politické špičky.

Československo převzalo rakousko-uherský celní tarif z roku 1906 s určitými úpravami provedenými v době první světové války. Nezávislým celním územím se Československo stalo v únoru 1919. Vzhledem k vysoké inflaci omezující účinnost celní ochrany zavedlo Československo přírážku k celním sazbám, kterou opakovaně zvyšovalo.¹⁴ Celní zatížení se přirozeně lišilo podle druhu dovážené komodity, s ohledem na aktuální potřeby československé ekonomiky a vládní priority. Obecně platilo, že na dovoz surovin a potravin se vztahovala mírná cla, popřípadě byly tyto dovozy zcela osvobozeny od cel. Naopak dovoz průmyslových výrobků – s výjimkou zboží denní potřeby – byl zatížen vyššími celními sazbami, k nejvyšším patřila cla na dovoz luxusního zboží.¹⁵ V květnu 1921 byl zaveden nový celní systém, který rušil dosavadní přírážky a zaváděl koeficienty. Základní charakter československé celní politiky však zůstal nezměněn. Z nově zavedených koeficientů byla patrná snaha ochránit především těžký průmysl – vysoké koeficienty se vztahovaly například na produkci hutního, strojírenského a chemického průmyslu.¹⁶

11 K Hotowetzovým názorům blíže viz Lacina, V. – Hájek, J. (2002): *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy*, Praha, 2002, s. 53–54; Kárník, Z. (2000): *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929), Praha, 2000, s. 212–213; Hotowetz, R.: *Zahraníční obchod Československého státu*, Praha, 1920; Hotowetz, R. (1922): *Úkoly naší politiky hospodářské, zejména obchodní a valutární*, Praha, 1922.

12 Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální*, s. 54.

13 Dále viz Olšovský, R. (1961): *Světový obchod a Československo 1918–1938*, Praha, 1961, s. 139 a 144.

14 Československo tak navázalo na přírážku zavedenou v září 1918. Podrobněji viz Klimecký, V.: *Řízení hospodářství*, s. 70.

15 Od cla byly osvobozeny například dovoz obilí a mouky. Dále viz Olšovský, R.: *Světový obchod*, s. 144–145.

16 Olšovský, R. a kolektiv (1961): *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945*, Praha, 1961, s. 70–71.

Tab. č. 1: Československý zahraniční obchod v letech 1920–1938
(v běžných cenách, v milionech Kč)

	Vývoz	Dovoz	Obchodní bilance
1920	28 515	23 912	4 603
1921	29 458	23 685	5 773
1922	19 633	13 478	6 155
1923	13 903	10 821	3 082
1924	17 035	15 855	1 180
1925	18 821	17 618	1 203
1926	17 857	15 277	2 580
1927	20 135	17 962	2 173
1928	21 224	19 208	2 016
1929	20 499	19 988	511
1930	17 474	15 715	1 759
1931	13 149	11 801	1 348
1932	7 392	8 158	-766
1933	5 923	6 125	-202
1934	7 288	6 392	896
1935	7 947	6 743	1 204
1936	8 036	7 915	121
1937	11 972	10 980	1 001
1938	10 235	8 390	1 845
celkem	296 496	260 023	36 473

Zdroj: *Zahraniční obchod bývalého Česko-Slovenska v roce 1938*, I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1939, s. 25.

Úspěšná měnová reforma přispěla k tomu, že míra inflace v Československu klesla na znatelně nižší úroveň ve srovnání s ostatními státy střední Evropy a československá koruna začala posilovat k měnám těchto zemí. V roce 1922, v době probíhající hospodářské krize, ale došlo k nastartování deflace¹⁷ a ve stejném roce koruna začala posilovat i vůči významným světovým měnám (dolaru, libře, švýcarskému franku).¹⁸ Deflace a zhodnocování koruny – které Rašín hodnotil jako v zásadě pozitivní jevy – měly zjevný negativní dopad na československou ekonomiku. Deflace prohloubila stávající ekonomickou krizi a přispěla k nárůstu nezaměstnanosti. Posílení koruny poškodilo export, když fakticky vedlo ke zdražení československého zboží v zahraničí. Negativně působily také obecné obavy exportérů z nejistého budoucího vývoje, z případných dalších kurzovních výkyvů. Počátkem roku 1923 československá vláda definitivně změnila dosavadní strategii a začala podporovat stabilizaci kurzu koruny.

V podstatě už v roce 1924 začalo příznivější období pro československý vývoz. Až do konce 20. let pravidelně rostl objem vývozu, s výjimkou let 1926 a 1929 také jeho vyjádření v běžných cenách. V roce 1929 byl fyzický objem vývozu o téměř 20 % vyšší než

¹⁷ Pokles cen viz *Statistická příručka republiky Československé*, II., Státní úřad statistický, Praha, 1925, s. 631.

¹⁸ Vývoj kurzu československé koruny k ostatním měnám podrobněji viz *Kursy devis a jejich indexy, theoretické parity hlavních měn, kursy různých cenných papírů, bursovní indexy, ceny zlata a stříbra, diskontní sazby 1919–1939*, svazek 142, řada XVIII., Ústřední statistický úřad, Praha, 1941.

v roce 1926.¹⁹ Za vývozní expanzí stál soubor několika faktorů. Narůst vývozu byl spojen s celkovou hospodářskou konjunkturou v Československu ve druhé polovině 20. let.²⁰ Pozitivně působil i fakt, že v polovině 20. let byla již odstraněna většina netarifních opatření omezujících zahraniční obchod. V roce 1928 byl vyžadován souhlas ministerstva obchodu přibližně u 10 % dovozních a 1 % vývozních položek. Ve stejném roce byla zrušena povinnost odevzdávat devizy.²¹ Nezanedbatelnou roli sehrály také globální trendy. Ve druhé polovině 20. let byly obecně vytvořeny příznivější podmínky pro rozvoj světového obchodu. Ve většině vyspělých zemí probíhala konjunktura a rostla kupní síla obyvatelstva. Ve srovnání s minulými léty svět projevoval větší ochotu podpořit liberalizaci mezinárodního obchodu.²²

Druhá polovina 20. let byla však také obdobím značně kontroverzní celní politiky. Na jedné straně Československo pokračovalo ve sjednávání dalších obchodních smluv, které obsahovaly doložku nejvyšších výhod a snížení cel ve vzájemném obchodě. Na straně druhé Československo spíš patřilo k evropským státům s nadprůměrně vysokou celní bariérou. Obecně platilo, že československá cla byla v průměru vyšší než cla vyspělých evropských zemí (například Německa a Francie), naopak některé zaostalejší evropské státy (například Bulharsko a Rumunsko) dávaly ve srovnání s Československem přednost ještě vyšším tarifům.²³ V letech 1925–1926 byla agrární stranou prosazena vysoká agrární cla, která se tak stala nevýraznějším protekcionistickým opatřením Československa. Tento krok měl zjevně negativní dopad na československý export, jenž trpěl odvetou obchodních partnerů v podobě zvýšení celních sazeb na dovoz průmyslových výrobků z Československa. Zavedení vysokých agrárních cel mimo jiné viditelně komplikovalo politicko-ekonomickou spolupráci uvnitř Malé dohody.

Veškeré naděje na liberálnější celní politiku a snížení celních sazeb definitivně pohřbil příchod velké hospodářské krize. V době velké hospodářské krize zasáhla prakticky celý vyspělý svět vlna protekcionismu, která se nevyhnula ani Československu. Dovoz neměla redukovat pouze cla, ale také další opatření, včetně přísnějšího devizového režimu.²⁴ Obecně silící protekcionismus často logicky vyvolal nepřijemné napětí v obchodních vztazích mezi jednotlivými státy. Jako příklad nepříznivého důsledku tohoto procesu může být uvedena československo-maďarská celní válka, kterou iniciovalo zvýšení agrárních cel Československem a následující vypovězení obchodní smlouvy Maďarskem v roce 1930. Československý vývoz do Maďarska dosáhl v roce 1930 zhruba 1 miliardy a měl 5,8% podíl na celkovém československém vývozu. Roku 1932 však činil pouze 202 milionů a jeho podíl klesl na 2,7 %. Podobný propad postihl také československý dovoz z Maďarska.²⁵

19 Srov. vývoj vývozu v běžných cenách a fyzický objem tabulky 1 a 2. Při zkoumání základních statistik si je nutné uvědomit, že údaje v běžných cenách mají zejména v období prudkých změn cen a kurzů (například počátek 20. let) značně omezenou vypovídací hodnotu. Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální*, s. 220. Srov. vývoj československého vývozu v dolarech Drábek, Z. (1985): *Foreign Trade Performance and Policy*, In *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*, Volume I, ed. M. C. Kaser and E. A., Radice, Clarendon Press, Oxford, 1985, s. 518.

20 K hospodářské konjunkturě v Československu ve druhé polovině 20. let blíže viz Klimek, A. (2000): *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek XIII., období 1918–1929, Praha – Litomyšl, 2000, s. 485–496.

21 Lacina, V.: *Zahraniční obchod*, s. 144.

22 Na druhé straně je nutné připomenout, že výsledky tohoto úsilí byly velmi sporné. Podrobněji viz Kindleberger, Charles P. (1989): *Commercial policy between the wars*, In *The Cambridge Economic History of Europe*, Volume VIII (The Industrial Economies: The Development of Economic and Social Policies), Cambridge, 1989, s. 166–170.

23 Srovnání celních tarifů Drábek, Z.: *Foreign Trade Performance*, s. 476.

24 Kosta, J. (1999): *Zahraniční obchod Československa (1918–1937)*. In *Československo 1918–1938, Osudy demokracie ve střední Evropě*, I. díl, uspořádali Valenta, J. – Voráček, E. – Harna, J., Praha, 1999, s. 338.

25 *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1930*. I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1931, s. 12; *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1932*, I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1933, s. 12.

**Tab. č. 2: Zahraniční obchod Československa v letech 1922–1937,
index fyzického objemu (1937 = 100)**

Rok	Celkový obrat	Dovoz	Vývoz
1922	81,7	69,5	92,8
1923	83,4	76,3	89,9
1924	108,8	109,7	108
1925	119,2	120,5	118
1926	114,5	110,4	118,2
1927	128,4	126,6	130
1928	136,1	135,2	136,9
1929	144,6	149,3	140,3
1930	133,5	132,2	134,7
1931	110,6	109,3	111,7
1932	74,6	81,9	67,9
1933	59,6	63,4	56,2
1934	66	64,5	67,4
1935	67,9	65,2	70,4
1936	73,6	76,4	71,1
1937	100	100	100

Zdroj: *Historická statistická ročenka ČSSR*, Federální statistický úřad, Praha, 1985, s. 852.

Československo se zařadilo k zemím nejvíce zasaženým krizí. Současně velká hospodářská krize naplno odhalila závislost československé ekonomiky na exportu, na světovém obchodě, který postihl výrazný propad. V letech 1929–1933 klesl fyzický objem československého vývozu asi o 60 %, export vyjádřený v běžných cenách o více než 70 % (tabulky 1 a 2),²⁶ Propad exportu měl řadu důsledků, některé byly naprosto zjevné, jiné ale nebyly na první pohled patrné. Kolaps exportu bezesporu výrazně negativně působil na celkovou výkonnost československé ekonomiky. Přispěl také ke změnám ve struktuře československého průmyslu. V problémových 30. letech poklesl podíl lehkého průmyslu, jehož produkce tvořila hlavní položky československého vývozu. Propad exportu a s tím související situace v nadprůměrně postiženém lehkém průmyslu znatelně přispěly k tomu, že krize větší měrou postihla vyspělé průmyslové převážně německé pohraniční oblasti. Problémy exportu se tak do určité míry podílely na výrazné ekonomické destabilizaci pohraničí, která se stala bohužel vhodným zázemím pozdějšího politického napětí.

V době velké hospodářské krize se v československém zahraničním obchodě, v souladu se světovým trendem, ve větším rozsahu využíval clearingový systém –bezhotovostní zúčtování vzájemných pohledávek a závazků. Clearing Československo například používalo v obchodě s významnými obchodními partnery: s Německem, Rakouskem, Maďarskem, Itálií, Rumunskem. V roce 1934 bylo pomocí clearingového systému realizováno přibližně 80 % československého vývozu a 90 % československého dovozu.²⁷ Větší používání clearingového systému však přineslo i některé problémy. Jeden z nich se ukázal při obchodování se zaostalejšími agrárními státy. Tyto země vykazovaly pravidelně deficit v obchodě s Československem a projevovaly značnou neochotu uhradit ho

26 K propadu exportu například Klimek, A. (2002): *Velké dějiny zemí Koruny české*, svazek XIV., období 1929–1938. Praha – Litomyšl, 2002, s. 16.

27 Kubů, E. – Pátek, J. a kolektiv (2000), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha, 2000, s. 207–208.

dodatečně volně směnitelnými měnami. Jedním z důsledků tohoto kontroverzního systému se potom staly dovozy, který nebyly pro Československo ekonomicky smysluplné (například se jednalo o dovoz komodit, kterých byl na československém trhu dostatek). Problémy spojené s clearingem mimo jiné vedly od poloviny 30. let postupně ke zvyšování podílu obchodu s neclearingovými partnery.²⁸

Tab. č. 3: Československý vývoz do vybraných zemí v letech 1920–1938
(hodnoty v milionech Kč, podíl na celkovém československém vývozu v procentech)

	Československý vývoz do							
	Německa s přístavy		Rakouska		Velké Británie		USA	
	hodnota	podíl	hodnota	podíl	hodnota	podíl	hodnota	podíl
1920	3 502	12,28	9 679	33,94	813	2,85	544	1,91
1921	4 027	13,67	7 835	26,60	2 104	7,14	771	2,62
1922	4 114	20,95	3 969	20,22	1 347	6,86	932	4,75
1923	3 203	23,04	2 639	18,98	1 219	8,77	557	4,01
1924	4 127	24,23	3 524	20,69	1 586	9,31	719	4,22
1925	5 324	28,29	3 253	17,28	1 535	8,16	756	4,02
1926	4 762	26,67	2 904	16,26	1 540	8,62	845	4,73
1927	5 741	28,51	3 069	15,24	1 520	7,55	1 013	5,03
1928	5 690	26,81	3 125	14,72	1 478	6,96	1 170	5,51
1929	4 692	22,89	3 074	15,00	1 420	6,93	1 472	7,18
1930	3 571	20,44	2 439	13,96	1 378	7,89	977	5,59
1931	2 493	18,96	1 796	13,66	1 356	10,31	805	6,12
1932	1 452	19,64	1 031	13,95	406	5,49	506	6,85
1933	1 171	19,77	721	12,17	360	6,08	428	7,23
1934	1 618	22,20	769	10,55	466	6,39	494	6,78
1935	1 224	15,40	754	9,49	547	6,88	615	7,74
1936	1 230	15,31	716	8,91	723	9,00	729	9,07
1937	1 801	15,04	877	7,33	1 039	8,68	1 112	9,29
celkem	59 742	20,78*	52 174	16,05*	20 837	7,44*	14 445	5,70*

Zdroj: *Historická statistická ročenka ČSSR*. Federální statistický úřad, Praha, 1985, s. 852–854. Podíly jsou vypočteny z hodnoty v běžných cenách. Chybějící údaj k vývozu do USA v roce 1921 doplněn ze *Statistické příručky republiky Československé*. II. díl, Státní úřad statistický, Praha, 1925, s. 174.

Poznámka: * Průměrný roční podíl v období 1920–1937.

Podobně jako další země, také Československo se během 30. let pokusilo různými způsoby stimulovat vývoz – například devalvacemi (1934 a 1936), exportními premiemi, exportními zárukami ale také zřízením některých institucí, které měly například zprostředkovat našim exportérům přístup zejména na vzdálenější trhy. K těm významnějším patřil zejména Exportní ústav československý zřízený v roce 1934. Vládní podpora exportu v době krize je však často hodnocena jako značně kontroverzní a vládní proexportní opatření jsou někdy označována jako neefektivní, nedostatečná nebo

²⁸ K používání clearingového systému podrobněji Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální*, s. 357–358.

opožděná.²⁹ V každém případě úroveň československého vývozu zaostávala za představami vlády. Až do rozpadu Československa se také nepodařilo dosáhnout exportní výkonnosti z konce 20. let.

V průběhu meziválečného období se postupně měnilo teritoriální zaměření našeho vývozu. Po vzniku nového státu se projevil určitý rozpor mezi zahraničněpolitickou a zahraničněobchodní orientací Československa. Zatímco zahraniční politika Československa se snažila opírat zejména o dobré vztahy s vítěznými mocnostmi, zahraniční obchod nového státu se s ohledem na historické vazby a geografické vzdálenosti orientoval především na nástupnické země a Německo. Českoslovenští exportéři se zaměřili v prvé řadě na Německo a Rakousko (podíl viz tabulka 3), jejichž společný podíl na úhrnném československém exportu za celá 20. léta dosáhl téměř 40 %. Při analýze základních statistik si je však nutné uvědomit, že značná část dodávek do Rakouska a Německa nekončila na rakouském (respektive německém) trhu, ale byla reexportována do dalších zemí. V roce 1920 největší část československého vývozu směřovala do Rakouska, které mělo přibližně 34% podíl na celkovém československém vývozu, následoval export do Německa, Maďarska a Polska. Za vysokým podílem Rakouska na československém vývozu stála mimo jiné ochota československé vlády přispět k stabilizaci rakouské ekonomiky.³⁰ Zatímco podíl Německa na celkovém československém vývozu dosáhl vrcholu až v roce 1927, podíl nástupnických států v poválečných letech klesal. Vysokému podílu Německa na československém vývozu (respektive na celém zahraničním obchodu Československa) ve 20. letech byla historiky věnována větší pozornost. Opakovaně byl tento jev vnímán jako zjevný důkaz určité závislosti československé ekonomiky na německém trhu, popřípadě jako jeden z projevů dominance německé ekonomiky ve středoevropském prostoru. Objevují se však i fakta, která relativizují podobné závěry – například vysoký podíl reexportů, tedy dodávek, které nebyly určeny pro německé spotřebitele.³¹

Velmi specifické postavení zaujímal v československém exportu Hamburk, odkud mířilo zboží z Československa do celého světa. Po vzniku nového státu postupně narůstal zájem československých exportérů o hamburský přístav i o spolupráci se zprostředkovatelskými obchodními firmami v Hamburku. Současně s tím rostl podíl Hamburku na celkovém československém vývozu. V polovině 20. let byl Hamburk jednoznačně nejvýznamnějším námořním přístavem pro československé vývozce a současně důležitým „reexportním místem“. V roce 1926 se Hamburk podílel 6,8 % na celkovém československém vývozu a absorboval tak čtvrtinu z celkového československého vývozu do Německa. Od roku 1927 postupně klesal podíl Hamburku na československém vývozu a v polovině 30. let se vrátil přibližně na hodnotu z roku 1920 (podrobněji graf 1). Z hlediska měnícího se československého exportu bylo možné vnímat tento trend pozitivně, především jako důkaz klesající závislosti československých podniků – zejména těch větších – na zahraničních zprostředkovatelských službách.³²

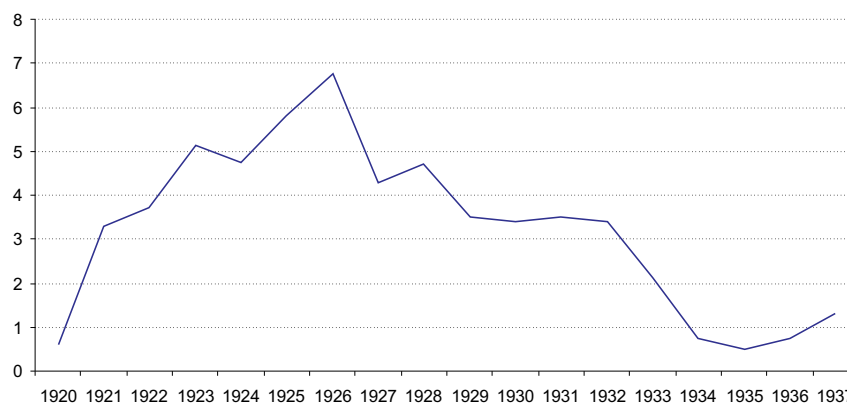
29 Například je uváděn značný časový odstup mezi devalvacemi významných světových měn a československé koruny. Dále viz Kubů, E. – Pátek, J. a kolektiv, *Mýtus a realita*, s. 208. Srov. Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální*, s. 352–353. K zahraničnímu obchodu Československa v době krize blíže viz Sekanina, M. (2004): *Kdy nám bylo nejhůř? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu*. Praha, 2004, s. 46–51.

30 Rakousko mělo například velký zájem na dodávkách československého uhlí a cukru. Podrobněji viz Lacina, V. (1990): *Formování československé ekonomiky 1918–1923*, Praha, 1990, s. 134–135.

31 Srov. Kubů, E. – Pátek, J. a kolektiv, *Mýtus a realita*, s. 221; Lacina, V. (2000): *Zlatá léta československého hospodářství 1918–1929*, Praha, 2000; s. 51–57, Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální*, s. 224.

32 Srov. Kubů, E. – Jakubec, I. (1992): *Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období (Přístavní pásmo, doprava po Labi a hamburský reexport)*, Hospodářské dějiny, sv. 20, Praha, 1992, s. 127–166. Podíl reexportů na československém zahraničním obchodě dále viz *Dějiny hospodářství*

Graf č. 1: Podíl Hamburku na československém vývozu v letech 1920–1937 (v procentech)

Zdroj: Podíly jsou vypočteny z absolutních údajů. *Statistická příručka republiky Československé*, II., Státní úřad statistický, Praha, 1925, s. 174; *Statistická příručka republiky Československé*, III., Státní úřad statistický, Praha, 1928, s. 126; *Statistická příručka republiky Československé*, Státní úřad statistický, Praha, 1936, s. 127; *Statistická příručka republiky Československé*, Státní úřad statistický, Praha, 1938, s. 138; Zbývající údaje převzaty ze *Zahraniční obchod republiky Československé*, řada III., období 1923–1938, Státní úřad statistický, Praha, 1923–1937.

Ve 30. letech pod tlakem několika faktorů – sílící německé konkurence, obchodních sporů souvisejících často se stupňujícím se protekcionismem, problémů spojených s clearingem, měnící se politické situace atd. – obecně poklesl význam středoevropského regionu pro československý vývoz. Německo bylo sice i nadále nejdůležitějším obchodním partnerem Československa, jeho podíl na celkovém zahraničním obchodu (jak na dovozu, tak i na vývozu) se však zmenšoval. Ve 30. letech také pokračoval pokles podílu nástupnických zemí na celkovém československém vývozu a v roce 1937 činil přibližně 23 %.³³ Na druhé straně obecně narůstal význam československého vývozu do západní Evropy a také do mimoevropských zemí, z nichž nejvíce přitahovaly pozornost československých exportérů Spojené státy americké. Přestože trend sílícího zájmu o export do mimoevropských států byl naprosto zjevný a postupně narůstal podíl amerického, asijského i afrického trhu na československém vývozu, i nadále zůstával pro československé exportéry klíčový evropský trh.³⁴ Zároveň si je nutné uvědomit, že výše uvedený „statistický posun“ směrem k mimoevropským zemím, byl z větší části vyvolán razantním propadem československého exportu do evropských zemí, nikoliv nějakými zásadními změnami v celkovém objemu exportu do mimoevropských států.³⁵ Větší pronikání na vzdálenější trhy také komplikovaly některé zjevné překážky – například nedostatečná znalost exotických trhů a vysoké dopravní náklady. S ohledem na vývoj po druhé světové

českých zemí od počátku industrializace do současnosti, 1918–1945, svazek III., redakce Lacina, V. – Pátek, J., Praha, 1995, s. 167–168.

33 Klesl tak na méně než polovinu ve srovnání s rokem 1920 (56 %). Dále viz Olšovský, R.: *Světový obchod*, s. 142 a Chylík, J.: *Vývoj zahraničního obchodu v našich zemích*, Praha, 1947, s. 49.

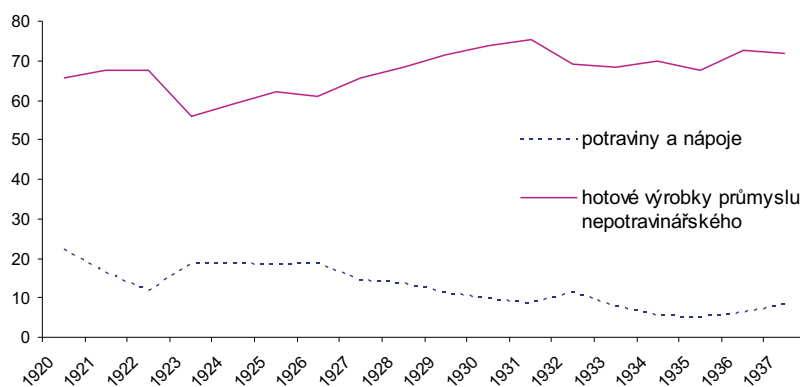
34 V roce 1930 se mimoevropské země podílely na československém vývozu přibližně 14 %, v roce 1937 26 %. *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1930*, I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1931, s. 12; *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1937*, I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1938, s. 30.

35 Změny podílů jednotlivých kontinentů na československém zahraničním obchodě podrobněji Jakubec, I. – Kubů, E. (1997): *Veränderung der territorialen Orientierung des tschechoslowakischen Aussenhandels zwischen den Weltkriegen*, In *Der Markt im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit – The Market in Interwar Central Europe*, Teichová, A. – Mosser, A. – Pátek, J. (ed.), Praha, 1997, s. 283–284.

válce stojí za zmínku skutečnost, že v meziválečném období měl Sovětský svaz až na výjimky jen velmi malý podíl na československém vývozu (celém zahraničním obchodu).

Velmi specifickým fenoménem se stal export do zemí Malé dohody. Československý obchod s malodohodovými partnery byl z velké části stimulován politickými a dalšími neekonomickými faktory. Na druhé straně ekonomický přínos obchodu s Rumunskem a Jugoslávií byl přinejmenším diskutabilní. Většímu rozvoji obchodu mezi státy Malé dohody dlouhodobě bránila řada překážek. Nenaplnila se také některá optimistická očekávání, která předpovídala hlubší ekonomickou integraci zemí Malé dohody.³⁶ Kontroverzní charakter tohoto obchodu se naplno projevil při exportu zbraní, které představovaly významnou část československých dodávek do zemí Malé dohody. Československá vláda měla velký zájem na zbrojních dodávkách našim spojencům z Malé dohody, velmi stála o to, aby rumunská a jugoslávská armáda byly vyzbrojeny převážně československými zbraněmi. Úspěšný rozvoj podobných obchodů však komplikovaly některé nepřehlédnutelné okolnosti. Československé zbrojovky byly na Balkáně v meziválečném období nuceny čelit rostoucí konkurenci. Navíc ve 30. letech bylo zjevné, že zejména Rumunsko bude v rámci možností v dlouhodobém horizontu upřednostňovat domácí výrobu (například budování zbrojních podniků za pomoci významných zahraničních zbrojovek) před dovozem zbraní. Podstatnou roli sehrála například i otázka agrárních vývozu z Rumunska a Jugoslávie do Československa. Rumunsko a Jugoslávie požadovaly, aby větší odběr československých zbraní byl „kompenzován“ větším agrárním vývozem z těchto zemí do Československa. Jedním z důsledků výše uvedených okolností byla rozsáhlá podpora československé vlády domácím zbrojovkám při vývozu do zemí Malé dohody – ať už se jednalo o propagaci československých zbraní, exportní garance nebo přímo dotace. Jugoslávie a Rumunsko opakovaně přinutily Československo k řadě ústupků a k přijetí obchodních podmínek, které byly pro ně značně výhodné.³⁷

Graf č. 2: Srovnání podílu vybraných komoditních skupin na československém vývozu v letech 1920–1937 (podíl v procentech)

Zdroj: *Historická statistická ročenka ČSSR*, Federální statistický úřad, Praha, 1985, s. 852.

36 Srov. Jančík, D. – Kubů, E.: *Zahraniční obchod*, s. 315–316.

37 Skřivan, A. (2006): *Zbrojní výroba a vývoz meziválečného Československa*. In *Ekonomická revue*, ročník IX, číslo 3, 2006, s. 26–27. K problematice československého vývozu zbraní do zemí Malé dohody dále viz Hauner, M., *Military Budgets and the Armament Industry*, In *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*, Volume II, ed. Kaser, M. C. – Radice, E. A., Oxford, 1986, s. 58–67. K ekonomické spolupráci mezi státy Malé dohody blíže viz Sládek, Z. (2000): *Malá dohoda 1919–1938. Její hospodářské politické a vojenské komponenty*, Praha, 2000.

Základní obraz komoditní struktury vývozu vyzníval v podstatě příznivě pro Československo. Jasnou převahu měla komoditní skupina „hotové výrobky bez produkce potravinářského průmyslu“, jejíž podíl na celkovém vývozu přes určité výkyvy dále narůstal (viz graf 2). Z jednotlivých položek vývozu patřily k nejvýznamnějším textil, sklo, kožedělné výrobky, cukr a paliva. Jak už bylo řečeno, československý export se opíral především o prodej produkce lehkého průmyslu. Na počátku 20. let tvořilo spotřební zboží polovinu celkového československého vývozu a ve 20. letech byla potom růstová dynamika exportu spotřebního zboží v průměru vyšší než růstová dynamika celého československého vývozu.³⁸ Přes určité výkyvy jednou ze zjevných tendencí měnící se komoditní struktury meziválečného československého vývozu byl klesající podíl potravin a nápojů, mimo jiné v důsledku výrazného zmenšení vývozu cukru (tabulka 4), který začaly v polovině 20. let rychle vytlačovat ze světového trhu dodávky levnějšího třtinového cukru, zejména z Kuby a Jáv.³⁹ V průběhu meziválečného období se také mírně zmenšilo zastoupení paliv v československém vývozu. V problémových 30. letech došlo – v důsledku obecných změn v poptávce na světovém trhu – ke zmenšení podílu spotřebního zboží, naopak narostl podíl vývozu strojírenského, hutního a chemického průmyslu.⁴⁰

**Tab. č. 4: Vybrané položky československého vývozu v letech 1921–1937
(podíl na celkovém vývozu v procentech vypočtený z ročních
průměrů v běžných cenách)**

	1921–24	1925–29	1930–34	1935–37
Cukr	12,6	9	4	1,9
Dříví a uhlí	13,2	9,2	8,5	9,7
Textilní suroviny, příze, textilní a konfekční výrobky	33,3	34	30,8	25,7
Sklo a skleněné zboží	8,4	6,4	7,5	7,1
Železo a obecné kovy, zboží z nich; stroje; vozidla; přístroje	10,6	13,8	17,4	23,2
Celkem	78,1	72,4	68,2	67,6

Zdroj: *Historická statistická ročenka ČSSR*, Federální statistický úřad, Praha 1985, s. 855.

Při bližším zkoumání komoditní struktury vývozu se objeví některá fakta, která mluví spíš v neprospěch Československa. Obecně platilo, že se Československo se svými průmyslovými výrobky snadněji prosazovalo v méně vyspělých zemích. Na druhé straně v obchodních stycích s vyspělým světem se ukázalo, že Československo nemá mnoho špičkových výrobků, které by dokázaly ve větší míře zaujmout západní odběratele. Naopak se projevovala určitá závislost Československa na dovozu technologicky náročné produkce z vyspělých zemí. Jednou z často uváděných skutečností, která vyvolává určité pochybnosti o vyspělosti Československa, je fakt, že v celkovém úhrnu dovoz strojů převažoval nad vývozem strojů.⁴¹

Zvláštní pozornost zasluhuje export zbraní z meziválečného Československa. Zbrojní dodávky byly přirozeně velmi specifickou a z politického hlediska velmi kontroverzní částí československého exportu. Dnes je prakticky nemožné přesně určit rozsah zbrojních obchodů a také všechny dostupné statistické přehledy je nutné brát pouze jako orientační

38 K vývozu spotřebního zboží ve 20. letech podrobněji Drábek, Z.: *Foreign Trade*, s. 402 a 408.

39 Lacina, V.: *Zahraniční obchod*, s. 123.

40 Dále viz Půlpán, K. (1993), *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*, I. díl, Praha, 1993, s. 162–163.

41 Podrobněji Kubů, E. – Pátek, J. a kolektiv, *Mýtus a realita*, s. 216–220.

s tím, že nezahrnují všechny zbrojní dodávky.⁴² V každém případě Československo patřilo mezi světovými válkami k významným exportérům zbraní. Československé zbraně byly prodávány do řady států, zejména do spojeneckých zemí Malé dohody (Rumunsko a Jugoslávie), dále například do zemí Latinské Ameriky, pobaltských států a Číny. Vývoz zbraní z Československa expandoval zejména v období „zbrojní konjunktury“ druhé poloviny 30. let. V roce 1938 se export zbraní a nábojů podílel na celkovém československém vývozu přibližně 7 %.⁴³ V problémovém období 30. let se staly výroba a vývoz zbraní jedním z faktorů pozitivně působících na výsledky našeho zahraničního obchodu a vlastně celé naší ekonomiky. Navíc po většinu let meziválečného období vývoz zbraní z Československa mnohonásobně převyšoval dovoz zbraní do Československa. Podle některých zdrojů se Československo ve druhé polovině 30. let podílelo na celosvětovém vývozu zbraní téměř čtvrtinou a v letech 1934 a 1935 bylo pravděpodobně dokonce největším světovým vývozcem zbraní.⁴⁴

Hodnocení výsledků exportu a jeho vlivu na československou ekonomiku v období první republiky nemůže být jednoznačně pozitivní, ani jednoznačně negativní. Jednou z dlouhodobě příznivých stránek československého zahraničního obchodu byla převaha vývozu nad dovozem. Obchodní bilance s výjimkou dvou let v době velké hospodářské krize končila přebytkem (tabulka 1). Na druhé straně tento úspěch měl i svá slabá a kontroverzní místa. Například obchod s nejvýznamnějším partnerem, Německem, byl naopak dlouhodobě deficitní a mírného pasiva v celkové obchodní bilanci v letech velké hospodářské krize bylo dosaženo především proto, že stát podpořil výraznou redukci dovozů.

V rámci aktuálních možností, především s ohledem na značné ekonomické problémy, které se objevily po ukončení války a rozpadu Rakousko-Uherska, se vyvíjel československý export ve 20. letech v podstatě příznivě. Zejména ve druhé polovině dekády se ukázalo, že se československé podniky dokážou poměrně úspěšně prosadit na světovém trhu a v řadě případů se rychle přizpůsobit aktuální zahraniční poptávce. Rostoucí vývoz patřil v druhé polovině 20. let k důležitým stimulům celkové hospodářské konjunktury v Československu. Podíl vývozu na hrubém domácím produktu Československa se na konci 20. let podle různých odhadů pohyboval kolem 30 %.⁴⁵ Pro některá odvětví lehkého průmyslu (například výrobu porcelánu, tabulového skla, jablonecké bižuterie) byl zahraniční odbyt zcela rozhodující.⁴⁶ Na druhé straně ani v druhé polovině 20. let Československo nevykazovalo na evropské poměry nějaké mimořádné exportní výsledky a například v přepočtu vývozu na obyvatele stále zaostávalo především za některými menšími západoevropskými státy (například Belgií, Nizozemskem a Švýcarskem).⁴⁷

Po příchodu velké hospodářské krize se situace v mnoha ohledech změnila a v československém vývozu se ve srovnání s 20. léty mnohdy začaly objevovat zcela opačné tendence. Zatímco ve druhé polovině 20. let, v době expandujícího světového obchodu, se projevoval pozitivně „exportní charakter“ československé ekonomiky, v problémových 30. letech se logicky ukázaly negativní důsledky nadprůměrné závislosti československé ekonomiky na vývoji na světovém trhu. Československá vláda a průmysl nereagovaly

42 Vývoj zbrojního vývozu podrobněji například Skřivan, A.: *Zbrojní výroba*, s. 25–26 a Hauner, M., *Military Budgets*, s. 56.

43 Vypočteno z údajů uvedených v publikaci *Zahraniční obchod bývalého Česko-Slovenska v roce 1938*, I. díl, Státní úřad statistický, Praha, 1939, s. 25 a údajů obsažených v pramenech uložených v Podnikovém archivu Zbrojovky Brno (Zahraniční obchod ČSR se zbraněmi a náboji, PAZ 220/1/9).

44 K zbrojní výrobě a exportu dále viz Skřivan, A.: *Zbrojní výroba*, s. 19–31.

45 Bliže viz například Kosta, J.: *Zahraniční obchod*, s. 339–340.

46 Podíl exportu u vybraných odvětví lehkého průmyslu v roce 1930 viz Lacina, V.: *Zahraniční obchod*, s. 116.

47 Dále viz například Kosta, J.: *Zahraniční obchod*, s. 340 a Chylík, J.: *Vývoj zahraničního*, s. 55.

dostatečně rychle na příchod krize a kolabující export, jehož propad byl v době velké hospodářské krize zjevně hlubší než procentuální pokles průmyslové výroby. V jistém ohledu vedla velká hospodářská krize k poklesu významu exportu pro československou ekonomiku, o čemž napovídá i relativně nízký podíl vývozu na celkové průmyslové a zemědělské výrobě. O celkově „nadprůměrně nepříznivém“ vývoji československého vývozu ve 30. letech a jeho zjevné neschopnosti překonat problémy související s hospodářskou krizí a adekvátně reagovat na novou situaci svědčí i klesající podíl Československa na světovém a evropském exportu.⁴⁸

Statistiky

1. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Federální statistický úřad, Praha, 1985.
2. *Kursy devis a jejich indexy, theoretické parity hlavních měn, kursy různých cenných papírů, bursovní indexy, ceny zlata a stříbra, diskontní sazby 1919–1939*. Svazek 142, řada XVIII., Ústřední statistický úřad, Praha, 1941.
3. *Zahraniční obchod ČSR se zbraněmi a náboji*. Podnikový archiv Zbrojovky Brno, PAZ 220/1/9.
4. *Statistická příručka republiky Československé*. II., Státní úřad statistický, Praha, 1925.
5. *Statistická příručka republiky Československé*. III., Státní úřad statistický, Praha, 1928.
6. *Statistická příručka republiky Československé*. Státní úřad statistický, Praha, 1936.
7. *Zahraniční obchod bývalého Česko-Slovenska v roce 1938*. I.díl, Státní úřad statistický, Praha, 1939.
8. *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1930*. I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1931.
9. *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1932*. I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1933.
10. *Zahraniční obchod republiky Československé v roce 1937*. I. díl, řada III., Státní úřad statistický, Praha, 1938.

Literatura

- [1] *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do současnosti, 1918–1945*. Svazek III., redakce Vlastislav Lacina a Jaroslav Pátek, Praha, 1995.
- [2] *Deset let Československé republiky*. Sv. II, Praha, 1928.
- [3] DRÁBEK, Z. (1985). Foreign Trade Performance and Policy. In *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*, Volume I, ed. M. C. Kaser and E. A., Radice, Clarendon Press, Oxford, 1985, s. 379–531.
- [4] HAUNER, M. (1986). Military Budgets and the Armament Industry. In *The Economic History of Eastern Europe 1919–1975*, Volume II, ed. M. C. Kaser and E. A., Radice, Oxford, 1986, s. 49–116.
- [5] *Hospodářská politika čs. průmyslu v letech 1918–1928*. Praha, 1928.
- [6] HOTOWETZ, R. (1922). *Úkoly naší politiky hospodářské, zejména obchodní a valutární*. Praha, 1922.

48 Podrobněji viz Průcha, V. a kolektiv: *Hospodářské a sociální*, s. 354–355.

- [7] HOTOWETZ, R. (1920). *Zahraniční obchod Československého státu*. Praha, 1920.
- [8] CHYLÍK, J. (1948). *Přehled vývoje světového obchodu*. Praha, 1948.
- [9] CHYLÍK, J. (1947). *Vývoj zahraničního obchodu v našich zemích*. Praha, 1947.
- [10] JAKUBEC, I.; KUBŮ, E. (1997). *Veränderung der territorialen Orientierung des tschechoslowakischen Aussenhandels zwischen den Weltkriegen*. In *Der Markt im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit – The Market in Interwar Central Europe*, Alice Teichová – Alois Mosser – Jaroslav Pátek (ed.), Praha, 1997, s. 257–293.
- [11] JAKUBEC, I.; JINDRA, Z. (2006). *Dějiny hospodářství českých zemí, od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*. Praha, 2006.
- [12] JANČÍK, D.; KUBŮ, E. (1999). Zahraniční obchod – aktivní či pasivní činitel zahraniční politiky? (Srovnání československého a německého přístupu ve vzájemných vztazích). In *Československo 1918–1938, Osudy demokracie ve střední Evropě*. I. díl, uspořádali Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna, Praha, 1999, s. 310–317.
- [13] JINDRA, Z. (1998). Výchozí ekonomické pozice Československa. Odhady národního jmění, důchodu a hrubého národního produktu Rakousko-Uherska a českých zemí před 1. světovou válkou. In *Střední a východní Evropa v krizi XX. století, K 70. narozeninám Zdeňka Sládka*. Praha, 1998, s. 183–204.
- [14] KÁRNÍK, Z. (2000). *České země v éře První republiky (1918–1938)*, díl první: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha, 2000.
- [15] KINDLEBERGER, Charles P. (1989). Commercial policy between the wars. In *The Cambridge Economic History of Europe*. Volume VIII (The Industrial Economies: The Development of Economic and Social Policies), Cambridge, 1989, s. 161–190.
- [16] KLÍMEČKÝ, V. (1968). *Řízené hospodářství v Československu do roku 1939*, II. část – Řízené hospodářství v období 1918–1923. Praha, 1968.
- [17] KLÍMEK, A. (2000). *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek XIII., období 1918–1929, Praha – Litomyšl, 2000.
- [18] KLÍMEK, A. (2002). *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek XIV., období 1929–1938, Praha – Litomyšl, 2002.
- [19] KOSTA, J. (1999). Zahraniční obchod Československa (1918–1937). In *Československo 1918–1938, Osudy demokracie ve střední Evropě*. I. díl, uspořádali Jaroslav Valenta, Emil Voráček a Josef Harna, Praha, 1999, s. 335–346.
- [20] KUBŮ, E. – JAKUBEC, I. (1992). Hamburk a jeho úloha v československém zahraničním obchodu meziválečného období (Přístavní pásmo, doprava po Labi a hamburský reexport). *Hospodářské dějiny*, sv. 20, Praha, 1992, s. 127–166.
- [21] KUBŮ, E. – PÁTEK, J. a kolektiv (2000), *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha, 2000.
- [22] LACINA, V. – HÁJEK, J. (2002). *Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dizintegrace k integraci střední Evropy*. Praha, 2002.
- [23] LACINA, V. (1990). *Formování československé ekonomiky 1918–1923*. Praha, 1990.
- [24] LACINA, V. (1990). *Hospodářství českých zemí 1880–1914*. Praha, 1990.
- [25] LACINA, V. (1997). Zahraniční obchod v letech první Československé republiky. In *Český časopis historický*, ročník 95/1997, č. 1., s. 110–139.
- [26] LACINA, V. (2000). *Zlatá léta československého hospodářství 1918–1929*. Praha, 2000.

- [27] OLŠOVSKÝ, R. a kolektiv (1961). *Přehled hospodářského vývoje Československa v letech 1918–1945*. Praha, 1961.
- [28] OLŠOVSKÝ, R. (1961). *Světový obchod a Československo 1918–1938*. Praha, 1961.
- [29] PROKŠ, P. (2001). Pozice českého kapitálu v Rakousko-Uhersku v letech 1890–1914. In *Studie k moderním dějinám*. Sborník prací k 70. narozeninám Vlastislava Laciny, uspořádali Josef Harna a Petr Prokš, Praha, 2001, s. 51–78.
- [30] PRŮCHA, V. a kolektiv (2004). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 1. díl – období 1918–1945, Brno, 2004.
- [31] PŮLPÁN, K. (1993). *Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990*. I. díl, Praha, 1993.
- [32] SEKANINA, M. (2004). *Kdy nám bylo nejhůře? Hospodářská krize 30. let 20. století v Československu*. Praha, 2004.
- [33] SKŘIVAN, A. (2006). Zbrojní výroba a vývoz meziválečného Československa. In *Ekonomická revue*, ročník IX, číslo 3, 2006, s. 19–31.
- [34] URBANITSCH, Peter, Die Deutschen in Österreich. Statistisch-deskriptiver Überblick. In *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*, Bd. III., Die Völker des Reiches (Wien 1980), 1. Teilband, 33–153.

K charakteru, rozsahu a zaměření československého vývozu v meziválečném období⁴⁹

Aleš Skřivan

Abstrakt

Už v době vzniku Československa bylo zjevné, že v hospodářství nového státu bude hrát významnou roli zahraniční obchod. Omezený vnitřní trh nutil československé podniky ve větší míře hledat odbyty v zahraničí, přičemž logicky (s ohledem na historické vazby) se nejvíce zajímaly o vývoz do nástupnických zemí a Německa. Situace těsně po první světové válce však nebyla příznivá pro nějakou razantní vývozní expanzi, kterou mimo jiné zjevně komplikovaly vysoké celní bariéry omezující přístup na trhy nástupnických zemí. Druhá polovina 20. let se stala nejúspěšnějším etapou ve vývoji meziválečného exportu. Československé podniky se dokázaly ve značné míře přizpůsobit měnící se zahraniční poptávce a využít celkové konjunktury světového obchodu. Naopak velká hospodářská krize ukázala negativní důsledky značné závislosti československé ekonomiky na vývoji světového trhu. Neschopnost československé vlády a průmyslu zareagovat dostatečně rychle na novou situaci bohužel společně s dalšími problémy vedly k poklesu podílu Československa na celkovém evropském exportu.

Klíčová slova: Československo; hospodářské dějiny; zahraniční obchod.

49 Studie je součástí řešení Výzkumného záměru MSM 0021620827 *České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes*, jehož nositelem je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

Main Features, Volume and Territorial Structure of Czechoslovak Export during the Interwar Period

Abstract

Right after the establishment of Czechoslovakia, it was evident that foreign trade would play an important role in the economy of the new state. The narrow domestic market forced Czechoslovak producers to look for new foreign sales opportunities. With respect to historical ties, they were mainly interested in exports to succession states and Germany. However, the post-war conditions did not favour a considerable export expansion hampered by high tariff barriers restricting access to the markets of succession states. The second half of the 1920s became the most successful phase in the development of interwar export. To a large extent, Czechoslovak enterprises showed good adaptability to changes in foreign demand and took advantage of the contemporaneous boom in world trade. By contrast, the Great Depression disclosed the unfavourable consequences of Czechoslovakia's dependency on export results. Unfortunately, a slow reaction of both the Czechoslovak government and industry to the new situation, together with other problems, led to decreasing Czechoslovakia's share in total European exports.

Key words: Czechoslovakia; Economic History; Foreign Trade.

JEL classification: N00, N15, N44